

ERNST WEISS

De arme verkwister

ROMAN

Vertaald uit het Duits door Hans Driessen en Marion Hardoar

vannep amsterdam

HOOFDSTUK EEN

1

Schrijven was altijd een verboden genot voor mij. Mijn vader vond dat maar niks. Maar hij kon me nooit zo goed in de gaten houden dat hij het volledig had kunnen verhinderen. Hij is een beroemd oogarts, hij heeft nooit tijd. Wij, mijn moeder en ik (mijn zusje kwam pas vijftien jaar na mij ter wereld), zagen hem altijd maar weinig, uitgezonderd de zes weken zomervakantie die we bijna elk jaar op ons kleine buitenverblijf Puschberg in Tirol doorbrachten.

Ik herinner me nog dat het in mijn geboorteplaats was, een stad in het oude keizerrijk Oostenrijk-Hongarije, waar op een late namiddag in juni de zin om te schrijven me overmeesterde. Ik had stiekem een boek over oogheelkunde uit de bibliotheek van mijn vader gepakt – mijn vader was destijds docent oogheelkunde – en erin zitten bladeren zonder er iets van te begrijpen, ik had met verwondering de kleurenafbeeldingen zitten bekijken zonder ze te begrijpen. Hoe had ik dat ook moeten kunnen, een jongen van elf of twaalf? Plotseling viel mijn oog op een stukje tekst helemaal onderaan een linkerbladzijde, het was ónze naam, de naam van mijn vader, zonder vermelding van zijn titel, gewoon Maximilian K. Ik schrok, en tegelijkertijd overviel me een gevoel van verrukking, trillend boog ik me over de passage en las die met gedempte stem vier of vijf keer aan mezelf voor. Toen legde ik, zodat de wind de pagina niet zou omslaan – het raam stond open, en er stond een stevige zuidenwind –, mijn Latijnse zakwoordenboek dwars over de opvallendste van alle bladzijden, scheurde een blaadje, en wel het laatste, uit mijn wiskundeschrift en begon snel de hele paragraaf met alle, voor mij onbegrijpelijke vreemde woorden over te schrijven, bij bijzonder moeilijke uitdrukkingen kauwde ik ongeduldig op het uiteinde van mijn pen.

Het was stil, mijn moeder was bij de naaister voor haar vakantiegarderobe, van de benedenverdieping, waar mijn vader elke dag tussen drie en half vijf (maar vaak werd het half zeven, soms zelfs acht uur) spreekuur hield, kwam geen geluid. Geen gerinkel van instrumenten, geen gemompel, geen gedempt, onderdrukt gejammer, dat ik soms stiekem had gehoord tijdens het verboden afluisteren achter de deuren beneden. Zelden hoorde ik de stok van een oogpatiënt snel en licht over de treden van de trap naar de eerste verdieping tikken, want de fluweelachtige traploper begon op uitdrukkelijke wens van mijn vader pas op de trap die van de spreekkamer naar onze woning leidde en die de patiënten dus nooit gebruikten.

Ik was zo verdiept in mijn werk en voelde me zo gelukkig dat ik niet merkte dat de deur openging en mijn vader zachtjes binnenkwam. Hij stond misschien al wel een paar seconden achter mijn rug voordat hij het blaadje onder mijn pen wegtrok, zo langzaam en tegelijk zo krachtig, dat ik nog een lange kronkellijn met mijn pen maakte.

Op dat moment schrok ik op en keek naar hem met zijn spottende glimlachje dat niets goeds maar ook niets slechts beloofde. Op zijn mooie, hoge, toen nog volkomen rimpelloze voorhoofd zag ik een rode afdruk van drie vingers breed, ik wist dat dit de afdruk van een apparaat was dat hij tijdens zijn werk met een stevige band om zijn hoofd droeg. Mijn vader is een sterke, breedgeschouderde, rijzige man. Donkerblonde baard, een iets lichtere, welige haardos met een zorgvuldig getrokken middenscheiding. Hij zegt niet veel. Hij glimlacht wel vaak, maar het heeft lang geduurd voordat ik mijn angst voor hem kwijtraakte, hoewel ik me niet kan herinneren dat hij me ooit lichamelijk heeft gestraft – geheel in tegenstelling tot mijn moeder. Maar mijn liefde was meestal nog sterker dan mijn angst, en ik had nooit het gevoel van eenzaamheid dat kinderen zonder broers of zussen vaak hebben, en dat hen vaak tot een soort grootheidswaan drijft.

Ook nu zei hij niets. Hij las eerst zonder een teken van verbazing de bladzijde door. Toen vroeg hij waar ik het blaadje vandaan had. Ik stamelde wat voor me uit, de stevige zuidenwind kwam net met het ruisen van de dichtbegroeide bomen door het open raam, mijn vader deed het raam dicht, pakte me bij mijn schouder en keek me vragend aan. Zijn ogen zijn niet groot. Ze zijn helder groenblauw en hebben de gewoonte niet meer los te laten wat ze eenmaal gefixeerd hebben. ‘Nou?’ vroeg hij nog een keer. ‘Gekocht,’ zei ik, en toen, terwijl ik om mijn werkelijk onbeschrijflijk domme leugen begon te blozen en over mijn hele lichaam zwetend herhaalde: ‘Echt! Gekocht!’ en ik zag dat hij zijn lippen al opende om iets te zeggen.

Maar hij zei niets meer, hij knikte alleen maar. Hij had natuurlijk meteen in de gaten dat het blaadje uit mijn nieuwe wiskundeschrift was gescheurd, en tot mijn grote pech bovendien zo onhandig dat ook de eerste bladzijde van het schrift met mijn ‘huiswerk’ (en de bijbehorende tekeningen van driehoeken met ingetekende en omschreven cirkel) uit het schrift viel toen mijn vader er maar eventjes aan trok. Hij nam nu het hele schrift tussen zijn sneeuwwitte, zachte en desondanks buitengewoon sterke vingers met de kortgeknipte, amandelvormige roze nagels (ik heb nooit eerder en nooit daarna zo’n hand gezien) – maar toen pakte hij de twee blaadjes, legde ze voorzichtig terug in het schrift, het blaadje met de som voorin en de bladzijde met de ‘kleingedrukte’ notitie achterin. Een andere vader had me waarschijnlijk bestraft, weer een andere had me op zijn minst een uitbrander gegeven. Maar niets van dat alles. Hij nam niet eens zijn studieboek over oogheelkunde mee toen hij de kinderkamer weer verliet.

Ik weet niet hoe hij het voor elkaar kreeg, maar hij had me voorlopig het

plezier in het gekrabbel ontnomen, en toch hield ik boven alles van schrijven, tot en met de wrange geur van de inkt en het rustgevend glijden van de pen over het papier. Tot die tijd had ik geregeld van de gelegenheid gebruik gemaakt, als hij en de assistent er niet waren, om een medisch boek uit zijn bibliotheek te pakken. Welke zoon van een arts zou niet door die geheimen worden gelokt? Vanaf dat moment hield ik me (eventjes maar, ik geef het toe) aan het onuitgesproken en daarom zo effectieve verbod, want ik voelde dat mijn vader me niets had verweten omdat hij wist dat ik hem ook zo heel goed begreep. Hij nam me serieus, en hij vertrouwde me elke keer opnieuw. Soms had ik me – hoe zal ik het zeggen? – tegen hem willen verzetten. Ik had mijn moeder wat meer kunnen bijstaan. Ik kon het niet.

Ik was geen voorbeeldige zoon, ook geen voorbeeldige leerling. Ik was niet altijd even inschikkelijk, en omdat we op school verschillende ‘bendes’ met verschillende leiders hadden en ik natuurlijk ook een van de leiders was, kwam het geregeld tot vechtpartijen, tot overwinningen en nederlagen die ik niet zomaar over mijn kant kon laten gaan, vooral niet wanneer ik zag dat de uiteindelijke overwinnaar, die we in onze taal ‘imperator’ noemden, zich stoer gedroeg tegenover kleine, zwakke of ‘achtergebleven’ vrienden. Zo kwam er geen eind aan de eeuwige gevechten, gelukkig maar, want vechten is natuurlijk leuk.

Maar later begreep ik niet meer waarom ik het niet altijd zo nauw had genomen met het begrip eigendom. Ik gaf vaak genoeg spullen van mezelf weg, en dat was nog wel te verontschuldigen, hoewel me thuis altijd werd ingeprent dat alles wat ik bezat niet van mij persoonlijk, maar van ‘ons’ was. Erger was dat ik me spullen toe-eigende waarvan ik heel goed wist dat ze niet van mij waren. Ik heb altijd een zwak gehad voor schoolspullen, vooral voor mooie pennenhouders, dikke gummetjes enzovoorts, een houten pennenhouder – in de greep het embleem van de stad Gablonz gesneden – was mijn droom. Ik stal ze, bezat ze, en gaf ze naar mijn idee meestal onopgemerkt weer terug aan hun oude eigenaren, want ik hechtte er geen waarde aan ze voor eeuwig te bezitten. Ook dat was nog te verontschuldigen. Maar in de ogen van mijn medeleerlingen was het onvergeeflijk dat ik me geregeld spullen toe-eigende van heel arme jongens en dat het me een duivels genoegen deed te zien hoe ze ‘stad en land’, dat wil zeggen de schoolbank, afzochten naar hun eigendom. Wat verwachtte ik eigenlijk als ik hun na enige tijd met een vals grootmoedig gebaar hun eigendom ‘als cadeautje’ teruggaf? Ik dacht dat ze ongelooflijk blij zouden zijn. In plaats daarvan gingen de kameraden van de verschillende legerkampen me te lijf. Vergeleken met mij waren dat allemaal geen helden, dacht ik, en ik ging de strijd lachend aan, maar het was niet zoals normaal een tweegevecht, want ze stortten zich met zijn allen, zonder af te wachten, boven op me, en met zijn allen kregen ze helaas binnen de kortste keren de ‘overhand’, zoals we dat noemden. Ik lag al snel met mijn rug op de grond, mijn lippen op elkaar geperst, maar ik deelde met al mijn ledematen

snelle, verschrikkelijke stompen uit, zonder echter tegen de overmacht op te kunnen. Misschien had ik ze me, als oersterke jongen, toch van het lijf kunnen houden, als een kleine, wanstaltige, schele knul niet mijn hoofd van achteren had vastgegrepen om het tegen de grond te slaan.

Maar mijn dikke bos haar zwakte de klap gelukkig af. Ik was zo verontwaardigd over de gemene manier van vechten dat ik in mijn woede – ik was nu woedend, en in mijn drift herkende ik mezelf niet meer – overeind kwam en mijn tegenstanders aanvloog. Maar ze waren slimmer dan ik, en met allerlei trucjes lokten ze me in de val, eentje ‘lichtte me pootje’, en toen lag ik daar voor de tweede keer, en dit keer ging iedereen me met verdubbelde kracht te lijf, vooral de zwakkelingen en achtergeblevenen, degenen die ik grootmoedig had beschermd en de anderen die ik niet minder grootmoedig hun eigendom had geschonken als ik hun niets anders cadeau had kunnen doen. Het was vooral de schele die zich bijzonder kwaadaardig aan me vergreep. Ik zeg niet hoe. Mijn drift was ook net zo snel verdwenen als hij was opgekomen, ik besepte zelfs dat de fout bij mij lag, ik voelde de klappen en stompen niet meer, maar wel mijn eigen schande, en in mijn nood begon ik hardop te bidden.

Gemeend of niet (maar het was gemeend, want ik ‘geloofde’ met hart en ziel) – mijn vrienden smaalden alleen nog maar erger, de schele bouwde mijn woorden na, en ik hield te laat mijn mond toen ik merkte dat ik in strijd met onze ‘eer’ handelde en de hulp van een derde, Onze Lieve Heer, aanriep. Ik liet me zelfs om mijn oren slaan, ik was zo van de kaart dat ik niet fatsoenlijk terugvloog. Ik beschermde alleen mijn gezicht.

Toen liet ik mijn handen van mijn gezicht glijden. Ik stak mijn armen uit.

Dat was voor iedereen het teken dat ik mijn nederlaag aanvaardde, en ze trokken zich bijna allemaal lachend en stampvoetend en vervolgens met hun boeken op de klep van de lessenaar trommelend in hun schoolbanken terug en lieten me bij de kathedr liggen. Alleen de schele wilde me maar niet met rust laten en trapte naar mijn hand die samengebald op de grond lag en die ik, op zo’n gemene daad niet voorbereid, te laat wegtrok. Buiten hoorden we de stappen van de klassenleraar – op de hol klinkende gang met plavuizen kon je die tamelijk lang van tevoren horen. Het was de hoogste tijd voor ons beiden, mijn stille vijand (hij moest me al een hele tijd hebben gehaat, zoals zulke arme figuren nu eenmaal haten) en mij.

Maar ook bij mij was de tijd van het stille lijden voorbij. ‘Wacht maar, jij, ik krijg je nog wel met de spiegel!’ siste ik hem toe en kwam weer overeind, al was het nog wat wankelend.

Hoewel mijn vader nooit met ons over medische zaken sprak en er ook uit het manusje-van-alles Lukas, zijn assistent, nooit iets over het beroep van mijn vader los te krijgen was, had ik toch iets over een spiegel opgevangen – het was een ronde spiegel die mijn vader aan de brede, gitzwarte band om zijn hoofd

droeg – en ik had nu zonder het te weten de gevoeligste plek van de schele geraakt. Ik had misschien mijn mond moeten houden, want ik zag dat hij bleek werd en ver in de ruimte tussen de beide rijen banken achteruitdeinsde, maar toch weer naar me toe kwam om mijn donkerblauwe lange broek, die erg stoffig was geworden, af te kloppen en de kraag van mijn matrozenblouse, die verkreukeld was, glad te strijken. En terwijl ik zijn hand over mijn rug voelde strijken, hoorde ik hem zachtjes met de onder ons gebruikelijke woorden om vergeving smeken: ‘Genade! Genade!’ Maar toen de deur openging en de klassenleraar statig binnenkwam, kon ik me niet bedwingen hem toe te fluisteren: ‘Ja, ik zal de zwarte oogspiegel van mijn vader halen, en je zult helemaal blind worden, “schengler” die je bent.’

Schengeln of scheangeln betekent scheel kijken in het dialect van de stad waar we woonden. Hij schudde in grote ontzetting alleen maar zwijgend zijn hoofd, sloop naar zijn bank, de achterste bij de muur onder de landkaart, en telkens als ik naar hem keek, schudde hij smekend zijn hoofd onder de rivieren en gebergten van de Oostenrijks-Hongaarse monarchie en hij verslond me met zijn ogen, die scheler keken dan ooit.

Ik kon niet boos op hem zijn. Ik merkte wel dat er een grote bult op mijn achterhoofd opkwam en dat mijn haar stijf van mijn hoofd afstond en dat zelfs de zachtste aanraking al vreselijk pijn deed, maar ik wilde alles weer goedmaken. Ik knikte verzoenend toen hij wanhopig zijn hoofd schudde, en toen ik merkte dat hij die taal niet verstond, stuurde ik hem een ‘klassentelegram’ waarin het volgende stond: ‘Genade, genade. Ik zal je opereren, en je zult weer net zo goed kunnen zien als Pericles! Imperator.’

Ik was toen absoluut geen imperator, en ook mijn aanbod hem te opereren en hem net zo goed te laten zien als Pericles (waarom Pericles?) kon zelfs ik niet serieus nemen, want ik wist dat hij ook zonder mij kon zien. Maar hij was gerustgesteld en schreef terug op een klein velletje papier dat hij in de vorm van een sigaret had opgerold en waarin hij een pen als cadeautje had gestopt (waarschijnlijk een pen omdat hij wist dat ik graag met een nieuwe pen schreef): ‘Pericles bedankt de imperator.’

Uit deze herinnering, die teruggaat tot mijn twaalfde of dertiende levensjaar, trek ik de conclusie dat ik er als kind al vast van overtuigd was dat ik net als mijn vader arts zou worden, dat ik geslaagde operaties en fantastische kunststukjes met spiegels op gebrekkige ogen zou uitvoeren en dat de eindzege me niet kon ontgaan, zoals mijn handtekening ‘imperator’ bewijst.

2

Wij, mijn moeder en ik, kenden de waarde van geld niet zo goed. Mijn vader liet ons dat maar al te vaak merken, hij gaf mijn moeder voorzichtige hints,

maar die negeerde ze met opzet, en als mijn vader duidelijker wees op haar kledinguitgaven, bracht ze ertegen in dat die niet zo groot waren, dat ze door haar ouders met een gouden lepel was grootgebracht en dat ze zich volgens haar stand moest kleden. 'En ik wil bovendien toch ook bij jullie in de smaak vallen,' zei ze, keek mijn vader en mij aan, en haar wat onregelmatige gezicht werd door een ondeugend glimlachje uitgesproken mooi. Niet dat ik haar niet altijd mooi vond. Sterker, ze was voor mij zoiets unieks dat je haar zelfs in de verste verte met niets kon vergelijken. Alle jonge meisjes die ik zag, waren anders dan zij en interesseerden me dan ook niet.

Maar van wie ik het meest hield, en wel hartstochtelijk, was en bleef mijn vader, en ik zou er alles voor over hebben gehad hem een plezier te kunnen doen. Vreemd genoeg droomde ik er zelfs van hem te vergeven. Het was een rare droom. Want hoe kwam ik erbij een man zoals hij, van wie de slip van zijn jas soms door buitenlandse patiënten (als we onder elkaar waren noemde hij ze de pelgrims, omdat ze van ver hiernaartoe waren gereisd) met verzaligde blikken als een hostie werd aangeraakt, te vergeven, ik, een middelmatige leerling aan wie het altijd aan het belangrijkste, aan geduld, ontbrak en die zich in zijn drift liet meeslepen tot uitbarstingen die hijzelf later het meest betreurde. Zo kwam het dat ik, eerst echt alleen maar uit spijt, contact zocht met de schele, een arme, lelijke, maar heel intelligente zoon van een belastingambtenaar, en in hem mijn eerste vriend vond.

Als het dan al absoluut onmogelijk was een superimperator, een halfgod als mijn vader te vergeven, kon ik me er in elk geval mijn hoofd over breken hoe ik hem een plezier kon doen. Het zou hem zeker bevallen als ik zo veel mogelijk spaarde. Zelf droeg hij heel eenvoudige kleren, het viel mijn vriend op hoe afgedragen en glimmend zijn ouderwetse rokjas was, en hoe vreemd het eruitzag als deze man in zijn armoedige kleren, in zijn sjofele jas, met zijn te korte, aan de ellebogen glimmende mouwen in het rijtuig stapte waarvan hij de eigenaar was. Dergelijke kleinigheden waren me vroeger nooit opgevallen. Maar nu zag ik ze wel, en mijn vader, die harder werkte dan een dagloner (want hij moest ook vaak 's nachts naar patiënten en ging dan om de paarden te sparen meestal te voet naar afgelegen oorden), werd me in mijn hart nog dierbaarder.

Elke maandag kreeg ik een nieuwe pen van hem, die hij uit een doosje haalde. Per gros waren ze iets goedkoper. De maandag na de vechtpartij met mijn nieuwe vriend Robert (al snel Bertje en uiteindelijk Pericles) kon ik hem de pen weer teruggeven. Hij dacht dat ik in de afgelopen week zo zuinig op de pen was geweest dat ik die nog een tweede week kon gebruiken, en ik liet hem in die waan, omdat ik het gevoel had dat hij er blij mee was. Ik vergiste me niet. Mijn vader was bang dat ik een soort spilzucht van mijn moeder had geërfd, die zij weer van haar ouders had overgenomen, en toen hij dit eerste teken van zuinigheid bij me zag, liet hij me aan het eind van de week bij zich komen, haalde een kleine

gouden munt uit een stalen kistje (waarin hij, zonder het echt open te doen, twee vingers stak, om mij maar niet te laten zien wat erin zat), gaf hem aan mij en vroeg of ik een portemonnee had. Waar had ik die vandaan moeten halen? ‘Mama zal je er eentje geven,’ zei hij, en ‘wat ik nog wilde zeggen, je weet toch wat dit is?’ ‘Tien kronen, een dukaat,’ antwoordde ik snel. ‘Natuurlijk’ (een woord dat hij vaak en meestal ironisch gebruikte), ‘natuurlijk! Ik zou graag willen, mijn jongen, dat je al vroeg went aan de waarde van geld. Hoe je er ook aan toe bent, het zal altijd goed voor je zijn. Je bezit alleen wat je onder geen beding uitgeeft. Dat is het doel van geld. Ik heb een moeilijke jeugd gehad. Ik ken inmiddels de waarde ervan. Daarom moet je geld alleen maar sparen, begrijp je? Maar het zal van jou zijn, helemaal alleen van jou! Begrepen?’ Ik zei niets, ik keek hem aan, natuurlijk begreep ik hem. ‘Ik wil je elke week geld geven, steeds tien kronen, ik wil je vertrouwen, dat is misschien belangrijk voor je!’

Ik knikte, warm van blijdschap. Hij stond op en klopte me zachtjes op mijn schouder. Ik had het geld in mijn vuist en mijn vuist al in mijn broekzak. ‘Niet verliezen!’ zei hij. ‘Het is veel geld voor een jongen.’ Toen ik bij de deur was, riep hij me terug. Het leek alsof hij geen afstand van het geld kon doen. ‘Laat hem nog eens zien, die dukaat!’ fluisterde hij, alsof het een geheim was. Ik gaf hem het kleine goudstuk. Hij liet het op de deksel van het stalen kistje vallen. Het klonk helder, sprong op en neer en blonk.

‘Ik wilde alleen maar kijken of hij echt is. Vraag je moeder dus om een oude portemonnee en – onthoud dat je *accommodation* altijd met twee c’s schrijft, natuurlijk?’ We lachten naar elkaar. Ik was heel groot voor mijn leeftijd, ik kwam al bijna tot zijn schouder.

Ik ben vergeten te vertellen dat in de passage in het oogheekundeboek waarin zijn naam stond, ook een paar keer het voor mij onbegrijpelijke woord *accommodation* voorkwam; en ik, met mijn bekende ongeduld, om maar zo snel mogelijk de naam van mijn vader te kunnen neerpennen, had het met één c geschreven. Het was dus allemaal vergeven en vergeten. Ik sprong vol vreugde en inwendig jubelend weg, kreeg van mijn moeder een heel mooie, maar niet goed sluitende portemonnee, die ze meteen met naald en draad repareerde. Ook van haar kreeg ik een cadeautje, niet veel, een zilveren kroon maar. Die was om uit te geven, en ik besloot onmiddellijk die te gebruiken voor een cadeautje voor mijn vader.

De methode van mijn vader bleek te werken. Zonder het gouden muntstuk zou het zilveren me voor niets anders geschikt hebben geleken dan het meteen in *Seidenbonbons* (een soort kussentje met een vulling van chocoladecrème) of zoetzure augurkjes om te zetten, twee lekkernijen waarvoor ik toen een grote voorkeur had. Maar ik bewaarde het geld nu al met een zekere gierigheid, ’s nachts stopte ik de portemonnee onder mijn hoofdkussen. Daarna bad ik altijd, op mijn knieën, zoals het hoort – maar meestal op bed, geknield op het zachte matras, naar de muur gedraaid, waar een klein zwart kruisbeeld met een zilveren

Christus hing. – Na het gebed je knieën strekken en je in de koele, gladde, soepele kussens nestelen en diep zuchten en je helemaal verliezen en bijna onmiddellijk in slaap vallen en nog tijdens het in slaap vallen je al met je hele hart op de volgende dag verheugen.

Het moet rond die tijd zijn geweest dat er op een avond een paar ‘pelgrims’ naar boven kwamen over de zowel voor hen als voor andere patiënten verboden trap die, met fluwelen lopers bekleed, naar de privéwoning leidde, en het met hun gejammer voor elkaar kregen dat ze door mijn vader, weliswaar alleen in de hal, werden ontvangen. Ik was te nieuwsgierig om ze niet af te luisteren. Vergeefs wilde mijn moeder me in de eetkamer tegenhouden. Maar ik moest erbij zijn, zij wilde er ook bij zijn en liep voor me uit, en zo hoorden we dat ze mijn vader smeekten, en dat mijn vader, zonder enig teken van boosheid, maar ook zonder enig teken van medelijden, op hun gejammer en huilen alleen herhaalde wat hij vast ’s middags al tegen hen in zijn spreekkamer beneden had gezegd.

Het waren twee jongemannen en een oude man, hun vader. Ze kwamen zoals de meeste ‘pelgrims’ uit het oosten van de monarchie, of zelfs uit Egypte, want de ziekte waaraan ze leden had iets met Egypte te maken. Een van de zonen was jaren geleden genezen dankzij de befaamde kundigheid en het ongelooflijke geduld van mijn vader, en nu was de zoon met zijn bijna of helemaal blinde vader naar onze stad gekomen, en alle drie smeekten ze mijn vader om op zijn minst de blinde kosteloos in privébehandeling te nemen. ‘Dat kan ik natuurlijk onmogelijk doen,’ zei mijn vader. De drie pelgrims beloofden de ‘Heer aller heren’ rijke zegeningen voor mijn vader af te smeken, maar mijn vader wilde dat soort onzin helemaal niet horen, om zijn lippen speelde het spottende glimlachje dat hij me kort daarvoor had laten zien toen hij me betrapte bij het schrijven op de uit mijn schrift gescheurde bladzijden. ‘Nee,’ zei mijn vader, ‘geen woord over de Heer der heerscharen. U kunt niet gratis naar mijn praktijk komen.’ ‘Maar we willen u graag betalen, we betalen niet slechts tien kronen, we zullen twintig kronen betalen, maar later pas’, en een van de zonen voegde eraan toe: ‘Zo God het wil.’ Mijn vader werd boos, hij wilde niet luisteren naar kletspraatjes als ‘zo God het wil’. Hij hield er zelfs niet van als mijn moeder die verkondigde, en ik wist dat mijn vader en moeder een keer zachtjes, maar geïrriteerd, een woordenwisseling hadden gehad over het ophangen van een kruisbeeld in de slaapkamer van mijn ouders, en dat hun kruisbeeld in mijn kamer was beland, maar dat mijn moeder in plaats daarvan een klein huisaltaar, je zou bijna kunnen zeggen een salonaltaar, op haar nachtkastje had ingericht.

Het deed de zaak van de pelgrims dan ook geen goed dat mijn moeder er nu bij kwam staan, de mannen verzocht het huis te verlaten en tegen hen zei, waarschijnlijk alleen om van ze af te komen: ‘Gaat u nu maar eerst eens weg, meneer de docent zal er wel over nadenken, gaat u nu maar!’ Maar de mannen waren niet weg te krijgen, ze klampten zich vast aan de jas van mijn vader, waaraan ze,

omdat de stof tamelijk versleten was, niet al te hard mochten trekken. De oude man met zijn volle witgrijze baard en de bleekgrijze, maar door een bloedrode, tranende rand omgeven ogen kuste zelfs de voering van zijn jas, de oudste zoon bedankte nogmaals voor zijn genezing en bezwoer dat wat hem betrof meneer de professor direct na God kwam, dat meneer de professor (hij gaf mijn vader een titel die hem nog niet toekwam) een wonder bij hem had verricht.

Ondertussen hield de jongste zoon zich, met een zekere trots, wat afzijdig van de deemoedige uitbarstingen van zijn familie en zei: 'Maar als ik borg sta, meneer de docent? En als ik mijn horloge in onderpand geef, meneer de docent? Ik ben koopman, een geregistreerd koopman in de gemeente...' Er volgde een onbekende plaatsnaam met veel medeklinkers. 'Nee, dat is niet mogelijk,' antwoordde mijn vader op dezelfde rustige toon. 'En waarom niet?' 'Omdat ik net als u mijn prijs heb en moet hebben. Als ik gratis spreekuur hield, zou dat hetzelfde zijn als dat u uw waren aan de boeren weggaf. Voor onbemiddelde patiënten is er de polikliniek.' 'De polikliniek?' vroeg de oudere broer, die niet was gekalmeerd. 'Daar leren assistenten opereren, je wordt achtereenvolgens door tien studenten onderzocht en die wassen nooit hun handen, en meneer de hofraad doet experimenten en probeert gevaarlijke medicijnen uit.'

'Zo,' vroeg mijn vader scherp, 'weet u dat zeker? Zijn dát uw ervaringen in mijn kliniek?' 'Heer, erbarm u!' zei de man, die merkte dat hij een fout had gemaakt, 'heb ik niet Gods zegen over uw fantastische handen afgesmeekt?' en hij greep de hand van mijn vader om die te kussen. 'Kniel neer voor de wonderdoener!' riep hij tegen zijn vader, uit wiens arme ogen nu tranen liepen die op zijn baard neerstreamden, 'hij zal medelijden met je hebben! Om bij u te komen zijn we drie nachten en twee dagen onderweg geweest. We hebben niet eens geld voor de terugreis.'

'Kijk eens aan,' zei mijn vader, 'nu vertelt u de waarheid. U heeft geen geld voor de terugreis, met welk recht eist u dan een behandeling van mij? Het is triest,' zei mijn vader. – (En ik kan niet zeggen hoe dat woord, dat eerste gevoelige woord uit de mond van mijn vader, mijn hart goeddeed die avond! En dat ik er zelfs aan dacht 'mijn' geld, dat toen al een aardig bedragje was, aan de jongste van de broers te lenen. Want ik had medelijden met hem, meer dan met de genezen zieke en de nog niet genezen oude man.) – Maar mijn vader sprak op zo'n ijzige toon verder dat de drie mannen als betoverd of verlamd wel naar hem moesten luisteren en hem moesten gehoorzamen: 'Het is triest, maar er valt nu eenmaal niets aan te veranderen. Als ik een uitzondering maak, al is het er maar één, zullen er morgen tien van uw landgenoten naar mijn privépraktijk komen: na een maand, als het nieuws de ronde heeft gedaan in Galicië, driehonderd, en ik zal jullie niet kunnen tegenhouden. U hoeft me niets meer te vertellen, ik ben heel goed op de hoogte, en ik begrijp u volkomen. Hoe dan ook,' zei hij en liep de jongste zoon achterna en pakte met twee vingers (net zoals hij de dukaten uit

het kistje had gevist) de punt van zijn zwarte kaftan, ‘ik geef het graag toe, dat u het heel handig heeft aangepakt. U weet heel goed dat mijn assistent Lukas vandaag zijn vrije dag heeft, en ik zou graag willen weten of hij jullie dit avondbezoek soms heeft aangeraden. Overigens, ik wil u nog zeggen’, en nu was de jongste zoon stil blijven staan en had zijn bleke, verbeterd gezicht zwijgend naar hem toe gedraaid, ‘dat u een lichte aandoening heeft waar iedere dorpsarts u van af kan helpen, maar voor uw vader is er geen hoop meer. Wees blij dat u geen geld heeft. Als u dat had, zou menig arts uw vader nog vaak kwellen. Helpen doet het niet. Pas in uw omgeving op voor besmetting, dat is alles. – Alsof je iedereen kunt helpen!’ zei hij tot slot, en toen mijn moeder hem iets toefluisterde, zei hij: ‘Alsof je iedereen moet helpen.’ De drie gasten strompelden de trap af, die schaars verlicht was...

3

De drie ongenode gasten waren net verdwenen toen mijn vader merkte dat ik had staan afluisteren. Hij liet zijn hagelwitte tanden zien, de onderste rij tanden ‘kamde’ zijn lip en snor, en even kreeg je het idee dat zijn gezicht vertrok – maar hij had zichzelf meteen onder controle, hij glimlachte als altijd, en beide rijen tanden verschenen weer onder zijn mooie donkerblonde snor. ‘Natuurlijk!’ zei hij tegen me op de ironische, kameraadschappelijke toon waarmee hij me altijd, en dus ook nu, voor zich innam.

Mijn moeder trok een misnoegd gezicht, en dat werd nog onvriendelijker toen mijn vader zich naar haar, die veel kleiner was dan hijzelf, vooroverboog en haar, terwijl hij galant een lok van haar voorhoofd streek, toefluisterde: ‘Denk je soms dat ik het leuk vind?’ Mijn moeder, absoluut niet van plan zich te laten sussen, liet met opzet koppig de lok weer in haar gezicht vallen en trok me aan mijn schouder terug de eetkamer in. Mijn ouders spraken nu met gedempte stemmen, zonder verder te eten, in het Frans, dat ik toen nog niet verstond.

Even later leek het incident vergeten. Maar toen we weer in de hal stonden, waarvan de deuren in onze slaapkamers uitkwamen, ontdekte mijn vader overduidelijke moddersporen op het dikke tapijt. De drie pelgrims hadden kennelijk de modder van de straat naar binnen gelopen. Mijn moeder fronste haar voorhoofd en zei tegen het dienstmeisje dat ze de plekken onmiddellijk moest schoonmaken, daarna bracht ze me naar mijn kinderkamer en hielp me net als in mijn vroege kinderjaren bij het uitkleden. En toen ze zelfs de vetters van mijn schoenen losmaakte, die een beetje in de knoop waren geraakt, terwijl ze voor me op het beddenkleedje geknield zat, zag ik haar tegen haar tranen vechten. Maar ze beheerste zich bijna even goed als mijn vader, en als ik geen enig kind was geweest met een heel scherp, achterdochtig opmerkingsvermogen tegenover

volwassenen, dat kinderen zonder broers of zussen ondanks al hun liefde voor hun ouders nooit helemaal verliezen, dan had ik het trillen om haar mondhoeken en het gejaagde knippen van haar oogleden boven haar donkere ogen waarschijnlijk niet opgemerkt. Ze ging nog verder, ze deed het licht uit, trok mijn onderhemd uit, mijn nachthemd aan, en ik voelde met een kille en toch verrukkelijke huivering de aanraking van haar zachte, koude hand en het kietelende krassen van haar ring toen ze de boordknoop van mijn nachthemd probeerde vast te maken. Maar ze deed het zo ongeduldig dat de knoop eraf sprong.

Het raam stond zoals elke avond open. Van buiten waaide een koele wind de kinderkamer in, en de bomen ruisten. Ze trok een kleine gouden speld (die ik goed kende, hij stelde een slang voor die zich om een staf kronkelde) uit het wijd vallende, sneeuwwit glanzende jabotje op haar bloes en maakte met deze speld de kraag van mijn nachthemd dicht, die nu koel, vertrouwd en liefkozend om mijn hals lag, alsof het de hand van mijn moeder was. Toen baden we samen een Onzevader en een speciaal avondgebed en een weesgegroetje. Tot slot nam ik mijn vader en mijn moeder in het gebed op en iedereen die troost en hulp nodig had. Ik moest ineens aan de pelgrims denken. 'Had ik misschien ook voor de arme blinde moeten bidden?' vroeg ik aan mijn moeder. Ze antwoordde niet meteen. Waarschijnlijk vond ze het niet goed dat ik na het bidden nog sprak, want voor haar stond vast dat de werking van deze gebeden door gesprekken daarna werd afgezwakt. Toen ze zweeg, terwijl ze nog steeds naast me in haar geurende tafzijden jurk op het beddenkleedje knielde en met haar hand het jabotje tegenhield dat openviel omdat de speld ontbrak, moest ik ineens aan mijn nieuwe vriend denken.

Ik had nog nooit een blinde van dichtbij gezien, de oude pelgrim was de eerste. Nu herinnerde ik me dat ik bedreigd had mijn beste vriend blind te maken! Ik wachtte niet op het antwoord van mijn moeder, en terwijl ik me naar haar toe boog, fluisterde ik in haar oor, waarbij de lokken op haar voorhoofd kriebelend langs me heen streken: 'Mama, kunt u niet aan papa vragen of hij iets uitvindt waardoor ze allemaal weer kunnen zien? God is toch rechtvaardig, hè?' 'Hoe kom je daarbij?' vroeg ze. 'Sta op, houd je mond en ga slapen! Je zegt niet van God dat hij rechtvaardig is, maar dat hij algoed, algenadig en almachtig is.' 'En de pelgrims dan?' vroeg ik en zag de samengeknepen, bloeddorlopen, dikke tranen uitscheidende ogen van de oude pelgrim voor me. 'Pelgrims?' zei mijn moeder; ze stond op en bewoog zich heen en weer, zodat de vouwen uit haar tafzijden jurk verdwenen: 'Zulke woorden hoor je niet te leren. Bah! Hij neemt ook alles van hem over!' En ze draaide zich om naar de deur. Ik sprong uit bed, waar ik net in geklommen was, en liep haar achterna. 'Mama, mama!' riep ik snikkend. 'Het lijkt wel of hij huilt,' zei ze alweer verzoend, 'nou, ik heb iets voor je!' Ze diepte iets op uit het zakje op haar jurk, en gaf me met haar rechterhand een pets op mijn achterwerk, en met de andere hand stopte ze een snoepje in mijn mond, dat onbeschrijflijk lekker smaakte, hoewel het een beetje de smaak van mijn tranen

had gekregen. ‘En waarom hadden ze alle drie mutsjes op?’ vroeg ik, want het was me opgevallen dat de pelgrims ronde fluwelen mutsjes droegen die wel aan hun haar vastgekleefd leken. Mijn moeder luisterde niet echt. Omdat ze, zoals ze zo vaak zei, een klein pleistertje op een grote wond had gelegd (het snoepje), dacht ze dat alles weer over was, terwijl die ontmoeting met de pelgrims me in werkelijkheid nog dagen- en nachtenlang tot in mijn dromen achtervolgde. ‘Wat kunnen jou hun mutsjes nou schelen! Hup, je bed in, het is de hoogste tijd,’ zei ze, pakte mijn hand en bracht me terug naar mijn bed.

Ik was zo ongeduldig uit bed gesprongen dat de gewatteerde deken op de grond lag. ‘Een mooie boel is het hier,’ zei mijn moeder lief verwijtend. Maar ze bekommerde zich niet om de deken. Het was ineens wat lichter geworden door de weerkaatsing van het licht uit de kamers op de benedenverdieping, waar mijn vader kennelijk het licht had aangedaan. Mijn moeder schudde eventjes haar hoofd, bijna net zoals mijn vriend dat een paar dagen geleden had gedaan, het moet haar verbaasd hebben dat mijn vader zo snel naar zijn werkkamer was gegaan.

Ze ging weer op mijn bed zitten en dacht na. Ook ik zei niets.

Ik was heel moe en mijn ogen vielen dicht. Toch was ik het gevoel van grote rust en grote gelukzaligheid kwijt en ook de voorpret voor de volgende dag, toen ik weer in mijn bed lag en mijn moeder de gewatteerde deken steeds verder over mijn hals optrok en daarna, volkomen afwezig, met haar lange koele vingers mijn haar begon te kammen, ik weet niet of dat uit ordelievendheid of tederheid was... Maar dat alles kan maar een paar minuten geduurd hebben, want van buiten, uit de hal, klonk onafgebroken het monotone vegen van de bezem over het tapijt op de vloer, dat de pelgrims vuil hadden gemaakt.

Terwijl ik in slaap viel, kwamen er heel dwaze gedachten bij me op, misschien was het blind worden een verdiende straf voor degene die erdoor werd getroffen, en was de woede van mijn vader (‘alsof je iedereen moet helpen!’) alleen maar een teken dat degene die blind werd zich aan iets schuldig had gemaakt, dat zijn tegenspoed dus niet onverdiend was, en misschien stond het ook wel in verband met het vuil dat ze ons huis hadden ingelopen! En tot overmaat van ramp was ik vergeten mijn portemonnee onder mijn kussen te stoppen. Nu was het te laat.

Ik was in slaap gevallen. Het lijkt wel alsof mijn ouders midden in de nacht met een kaars aan mijn bed zijn verschenen, en dat ik toen bedacht dat we met zijn drieën, namelijk vader, ik en moeder, tegen die andere drie waren, de blinde en zijn twee zonen. Maar misschien is dat alleen maar droombeeld, want ik droomde heel levendig en waarheidsgetrouw.

Het gebeurde maar zelden dat mijn moeder me ’s avonds naar de kinderkamer bracht. Maar ze had me, misschien ter compensatie, een klein, omzoomd, tamelijk stevig gevuld kussen gegeven, zo een dat destijds een *caprice*-kussen genoemd werd. Ik heb het heel lang bewaard, en ik geloof zelfs dat ik het in mijn ransel heb gestopt toen ik vele jaren later naar het front ging. De geur van het

parfum van mijn moeder is er heel lang in blijven zitten, en zo was ze 's nachts altijd bij me in de buurt.

Rond die tijd, als het niet al eerder was, ontwaakten er zeer heftige zinnelijke hartstochten in mij, maar misschien was het juist die *vreselijke* heftigheid die me beschermde, mijn verlangens waren zo hartstochtelijk en ook zo vreemd dat ik me niet kon voorstellen dat een of andere aardse persoon – een meisje –, laat staan ikzelf, die had kunnen bevredigen. Mijn vrienden hadden me natuurlijk van alles op de hoogte gebracht, maar in mijn onnozelheid begreep ik niet eens dat het 'schunnige', zoals ze het noemden en waar ze toch trots op waren, iets te maken moest hebben met de verwarring die ik 's nachts voelde als ik op het met parfum doordrenkte *caprice*-kussentje van mijn moeder lag te slapen of wakker lag. Want nu leek het, niet vaak, maar toch af en toe, en vooral als ik de volgende dag een belangrijk proefwerk moest maken en al mijn krachten nodig had, dat ik van puur ongeduld niet de slaap kon vatten.

Maar als niets hielp, stapte ik uit bed en spreidde mijn zakdoek uit op de grond onder het raam, op de zakdoek kwam dan het omzoomde kussentje, en ik ging languit op de ijskoude vloer liggen. Meestal viel ik dan zelfs nog voordat ik een beetje aan die houding gewend was opgerold en met mijn handen om mijn knieën in slaap.

Mijn vader vertelde ik er niets over. Het feit dat ik hem maar zelden zag nog daargelaten, schaamde ik me dood voor hem, ik zou nog eerder mijn nood hebben geklaagd bij mijn moeder, maar haar hoefde ik niet veel te vertellen, ze leek het onmiddellijk te begrijpen en stuurde me lachend met een kluitje het riet in. Als ik over iets klaagde – en zelfs in de gelukkigste jeugd valt af en toe wel iets te klagen – gaf ze me iets waar ik helemaal niets aan had, bijvoorbeeld een vingerhoed van verguld zilver, die ze nog warm van haar vinger trok, maar – ik was getroost. Mijn zorgen hadden te maken met school, mijn prestaties moesten wel heel erg achteruit zijn gegaan, want aan het eind van bijna elke maand kwamen er blauwe enveloppen met verslagen van de maandelijks schoolvergadering, die voor een deel 'aansporingen' en voor een deel helaas ook 'berispingen' bevatten, en die mijn vader moest ondertekenen.

Maar op mijn bidden en smeken onderschepte mijn moeder deze brieven, en ik haalde haar over de handtekening van mijn vader, die net als de meeste handtekeningen van artsen nogal onleesbaar was, zo goed als ze kon na te maken.

Toch ging het me erg aan het hart omdat mijn vader rond deze tijd liefdevoller was dan ooit. Dat was namelijk niet de liefde die je voelt voor een zwakke, verwarde, met vele tekortkomingen behepte jongen die zich in zijn drift af en toe vreselijk liet meeslepen en die door zijn ongeduld niet één proefwerk naar behoren kon afmaken, maar het was meer een vriendschap als tussen gelijken, en als hij me aan het eind van de week mijn dukaat gaf, ervoer ik het als een teken van zijn enorme vertrouwen dat hij zich er nooit van vergewiste of ik de

andere dukaten nog allemaal had. Maar hoe had ik ze kunnen uitgeven? Ik zou nooit afstand doen van mijn geld. Dat ik deze schat ondanks alle verleidingen nog nooit had aangesproken, was mijn grootste steun. Ik rekende erop, voor het vreselijke geval dat ik bij de rapportuitreiking in februari onvoldoendes zou krijgen; het zorgde voor een soort evenwicht.

Het idee om mijn vader een cadeau te geven, had ik niet laten varen. Ik zag dat hij zijn stropdassen gekeerd droeg, zodat je als je scherp keek de lengtenaad kon zien. Maar voor dit doel spaarde ik de zilveren kronen, die ik zo nu en dan van mijn moeder kreeg. Ik had er al een stuk of tien.

Tijdens die winter vroeg mijn vader op een middag ineens of ik met hem mee- ging naar een zieke die in een dorp vlak bij onze stad in een gesloten inrichting voor geesteszieken verbleef. Mijn vader had een hekel aan zulke visites, die veel tijd kostten en niet genoeg opleverden. Maar dit keer moest hij wel, want zijn chef, de hofraad over wie een van de ‘pelgrims’ had gesproken, had op deze visite aangedrongen. Mijn vader maakte me geen deelgenoot van de details. Maar ik geloof dat het om een psychiatrische patiënt ging die aan een beginnende en (destijds) ongeneeslijke verschrompeling van de gezichtszenuw leed en misschien al blind was geworden.

4

Omdat ik erg achteruit was gegaan op school en op de laatste brief van school in de blauwe envelop twee ‘berispingen’ en evenveel ‘punten ter verbetering’ stonden, hoopte ik mijn vader daar al op te kunnen voorbereiden tijdens onze rit in de wagen. Ik moest behoorlijk lang wachten voordat hij van beneden riep dat ik moest komen, en zelfs toen – het was na zessen – verschenen er nog nieuwe patiënten. Hij vroeg me even te wachten en tegen de koetsier te zeggen dat hij de paarden in grove wollen dekens moest wikkelen, want het was koud en het was laat in de middag gaan sneeuwen.

De lantaarns van het rijtuig waren aangestoken, wat mijn vader niet beviel, waarom dure olie verspillen? Zwijgend doofde de koetsier op mijn verzoek de lampen door de pitten tussen zijn ruwe vingers uit te drukken. Toen ging hij weer op de bok zitten. De paarden hadden de dekens al om, en langzaam vormde zich een laag sneeuw op de bruine harige stof. Maar de sneeuw begon al snel te smelten op de warme lijven van de dieren, en druppelde langzaam van hun flanken af, de koetsier stapte af om de sneeuw met de steel van de zweep van hun ruggen af te vegen, terwijl hij van de kou in zijn handen klapte en zich op borst en bovenbenen sloeg. Plotseling opende een paard tot mijn grote verbazing zijn mond, liet zijn uit het bleke tandvlees stekende lange gele tanden zien en begon hard te hinniken, waarbij het andere paard inviel.